

İstanbul 1963, I, 658, 662; Oktay Aslanapa, "Kubbet el-Sahra'da Osmanlı Devri Tamirleri", *Ünsal Yücel Anısına Sempozyum Bildirileri: Sanat Tarihinde Doğudan Batıya*, İstanbul 1989, s. 15-18; Myriam Rosen-Ayalon, "Art and Architecture in Jerusalem", *The History of Jerusalem the Early Muslim Period: 638-1099* (ed. J. Prawer - H. Ben Shammai), New York 1996, s. 388-392; R. Shani, "The Iconography of the Dom of the Rock", *Jerusalem Studies in Arabic and Islam*, Jerusalem 1999, s. 158 vd.; *Islam: Art and Architecture* (ed. M. Hattstein - P. Delius), Könemann 2000, s. 42-43, 64-66; Safvân Halef et-Tel, "Uşûlü'l-muḥaṭṭati's-semâni fi binâ'i Qubbeti'ş-Şaḥra", *Ebhâşü'l-Yermük*, V/3, Amman 1989, s. 123 vd.; O. Grabar, "Kubbat al-Sakhr", *EI²* (İng.), V, 298-299; W. F. Stinespring, "Temple, Jerusalem", *IDB*, IV, 542, 550, 556, 557; G. J. B., "Even Shetiyyah", *EJd.*, VI, 985-986; Z. K., "Temple Mount", a.e., XV, 988-994; As. K., "Temple", a.e. *Suppl.*, XVII, 577-580.

NEBİ BOZKURT

KUBBETÜ's-SULEYBİYYE

(قبة الصليبية)

Sâmerrâ'da
Dicle nehrinin batısında
Kasrî'l-Âşık'ın güneyindeki
bir tepe üzerinde
Abbâsiler döneminde inşa edilen,
İslâm mimarisinin bilinen ilk türbesi
(bk. ABBÂSİLER [Sanat]).

KUBH

(bk. HÜSÜN ve KUBUH).

KÜÇEK DERVİŞ MUSTAFA

(bk. MUSTAFA DEDE EFENDİ, Küçek).

KÜÇEK HAN CENGELİ

(ö. 1340/1921 [?])

XX. yüzyıl başlarında
İran'da ortaya çıkan
milliyetçi ve reformcu
Cengeli hareketinin lideri
(bk. CENGELİ).

KUDÂA (Benî Kudâa)

(بنو قضاة)

Araplar'ın
Adnân ve Kahtân'dan sonraki
dört ana kolundan biri.

Kabilenin Kahtâniler'den mi Adnâniler'den mi olduğu konusunda neseb âlimleri arasında ihtilâf vardır; bazıları Himyer b. Sebe'den, bazıları Mead b. Nizâr-

dan geldiğini söylerler ve her iki taraf da kendi tezlerini ispatlamak için Hz. Peygamber'e atfedilen bazı hadisleri ve bazı şiirleri delil gösterirler. İki görüşü uzlaştırmaya çalışan rivayetlerden birine göre Mâlik b. Himyer'in soyundan Mâlik b. Amr'ın karısı olan Kudâa'nın annesi daha sonra Mead'la evlenmiş ve ona oğlu Kudâa ile birlikte gelmiştir; bundan sonra da Kudâa, Kudâa b. Mead diye adlandırılmıştır. Diğer bir rivayete göre ise Kudâa aslında Mead'ın oğludur; annesi Mâlik b. Amr el-Himyerî ile evlenince Mâlik onu evlâtlık alarak kendine nisbet etmiştir. Kudâalılar'ın aslında Mead'a mensup oldukları, ancak sonraları Emevîler'in baskı ve rüşvetleriyle Himyerîler'in nesebine geçtikleri de ileri sürülür. Kudâa'nın neseb şeceresi, Kahtâniler'den sayıldığına Kudâa b. Mâlik b. Amr b. Mürre b. Zeyd b. Mâlik b. Himyer, Adnâniler'den sayıldığına ise Kudâa b. Mead b. Adnân şekildedir. Farklı bir görüşe göre de Kudâa lakab, asıl isim Amr'dır. Kudâa'nın soyu oğlu Hâfî (İlhâf, İlhâfî) vasıtasıyla devam etmiş ve zamanla meydana gelen kabile önceleri Yemen'de Şihr ve Necran topraklarında yaşarken Hicaz'a ve ardından Suriye, Filistin ve Irak gibi bölgelere dağılmıştır. Adnân ve Kahtân'dan sonra Araplar'ın kendilerine nisbet edildikleri, bir Arap'ın mutlaka içlerinden birine mensup olması gereken dört ana koldan biri Kudâa'dır (diğerleri Rebîa, Mudar ve Yemen); bazıları tartışmalı olmakla birlikte önemli kolları arasında Kelb, Cüheyne, Belî, Behrâ, Havlân, Mehre, Huşeyn, Cerm, Uzre, Belkayn (Kayn), Tenûh ve Selîh bulunmaktadır.

Kudâa kabileleri Bizans'ın etkisinde kalarak genellikle Hıristiyanlığı kabul etmişlerdi; ancak aralarında Ukaysır gibi tanrılara tapınan putperestler de vardı. Kuzey Arabistan, Suriye ve Filistin bölgelerinde yaşayan Tenûh ve Selîh gibi Hıristiyan Kudâa kabileleri Bizans'ın hâkimiyetini tanıyarak onunla ittifak antlaşmaları yapmışlar ve doğu sınırlarının Sâsânîler'e karşı savunmasında tampon vazifesi görmüşlerdir (IV-V. yüzyıllar). Kudâalılar'ın bir kısmı da Sâsânî hâkimiyetini kabul etmişti. Kusan Mekke'nin yönetimini Huzâalılar'dan almak istediği zaman Kudâalılar, Kinâneoğulları ile birlikte ona yardımcı olmuşlardır.

8 (629) yılında Kâ'b b. Umeyr'in yönettiği Zâtülatlâh seriyyesinin Suriye topraklarındaki bir kısım Kudâalılar'ı hedeflediği belirtilmektedir (Taberî, III, 29). O yıl Mûte Savaşı'nda Zeyd b. Hârîse kumandasın-

daki İslâm ordusuna karşı Bizans kuvvetlerini destekleyen Hıristiyan Arap kabileleri arasında Kudâalılar da bulunmaktaydı. Yine aynı yıl Kudâa'nın Belî, Uzre ve Belkayn kollarının Medine'ye saldırmak amacıyla bir araya geldiklerini duyan Hz. Peygamber, üzerlerine Amr b. Âs kumandasında 300 kişilik bir kuvvet gönderdi ve Amr b. Âs'ın Belî kabilesiyle akrabalık bağları olduğundan ona yolda karşılaşıcağı kabile mensuplarından da yardım almasını tembih etti. Bölgeye giden Amr b. Âs'ın düşman kuvvetlerinin beklenenden fazla olduğunu bildirip yardım istemesi üzerine kendisine Ebû Ubeyde b. Cerrâh kumandasında 200 kişilik bir takviye gönderildi. Zâtüselâsil seriyyesi diye adlandırılan bu harekât sırasında Belî, Uzre ve Belkayn kabileleri İslâm askerî birliğinin gelişini haber alınca dağıldılar. Geriye kalan az sayıdaki düşman kuvveti ise küçük çaplı çarpışmalardan sonra etkisiz hale getirildi. Resûl-i Ekrem'in 9 (630) yılında Kudâa'nın Belî ve Uzre kollarına Ukkâşe b. Mihsan el-Esedî kumandasında bir seriyeye gönderdiği kaydedilir (İbn Sa'd, II, 164). Aynı yıl Belî, Behrâ, Uzre, Cüheyne, Kelb, Cerm ve Mehre gibi Kudâa kabilelerine mensup heyetler Medine'ye gelerek Müslümanlığı kabul ettiler (a.g.e., I, 330-337, 355-356). Hz. Peygamber'in 5 (626) yılında bizzat, 6 (627) yılında Abdurrahman b. Avf ve 9 (630) yılında Tebük Gazvesi sırasında Hâlid b. Velîd kumandasında seraf düzenlediği Dûmetül-cendel, Kudâalı Kelb kabilesinin yaşadığı topraklar arasındaydı.

Resûlullah'ın vefatından on gün sonra Medine'ye gelip namaz kılacaklarını, ancak zekâtı muaf tutulmak istediklerini belirten ve Hz. Ebû Bekir tarafından istekleri reddedilen heyetler arasında Kudâa heyeti de bulunmaktaydı. Hz. Peygamber'in hazırlayıp Hz. Ebû Bekir'in halife olduktan sonra yola çıkardığı Üsâme b. Zeyd kumandasındaki ordu Kudâa topraklarına da gitmiş ve bölgede sukûneti sağladıktan sonra geri dönmüştür. Hz. Ebû Bekir daha sonra irtidad eden Kudâalılar'ı Amr b. Âs vasıtasıyla cezalandırmıştır.

Kudâalılar'ın bir kısmının ihtidâ edip fetihler sırasında İslâm ordusunda, bir kısmının da Hıristiyan olarak kalıp Bizans ordusunda yer aldıkları görülmektedir. Meselâ, Kâdisiye Savaşı'nda Sa'd b. Ebû Vakkâs'ın emrinde birçok Kudâalı bulunurken Yermük Savaşı'nda Bizans İmparatoru Herakleios'un saflarında savaşan Arap kabileleri arasında da Kudâa'nın Belî

ve Belkayn gibi kolları bulunuyordu (Taberî, III, 486, 570).

Emevîler döneminde özellikle Suriye'de ve diğer bölgelerde yaşayan Kudâîliler önemli bir güç unsuru oluşturmuşlardır. Hz. Osman ve Muâviye b. Ebû Süfyan'ın Kudâa'nın Kelb kolundan kadınlarla evlenmeleri Emevîler'le Kelbliler arasında yakınlaşmaya yol açmış, Kelbliler genellikle Emevî iktidarının destekçileri olarak Kayslılar'la mücadele etmişlerdir. Kudâa'nın çeşitli kolları Kuzey Arabistan, Suriye ve Filistin'in yanı sıra fetihlerden sonra Mısır, Kuzey Afrika ve Endülüs'e de yerleşmiş ve bir kısmı bugüne kadar hayatını sürdürmüştür.

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'l-Kelbî, *Cemhere* (Nâcî), s. 18; İbn Hişâm, *es-Sîre*, I-II, 10-11, 123; III-IV, 623-624; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, I, 58, 68, 270, 330-337, 355-356; II, 131, 164; IV, 347; Vâkidî, *el-Megâzî*, II, 768, 769-771; III, 1122; Taberî, *Târîh* (Ebû'l-Fazl), II, 256, 258; III, 29, 31-32, 227, 243, 249, 258, 281, 473, 486, 570; VI, 162; Kalkaşendî, *Nihâyetü'l-ereb*, Beyrut 1405/1984, s. 358-359; İbn Düreyd, *el-İstikâk*, s. 536-537; İbn Hazm, *Cemhere*, s. 7-8, 440 vd., 485; İbn Abdülber, *el-İnbâh 'alâ kabâ'ili'r-ruvât* (nşr. İbrâhîm el-Ebyârî), Beyrut 1405/1985, s. 31-36, 136-140; Bekrî, *Mu'cem*, I, 17-52; Sem'ânî, *el-Ensâb*, X, 179-181; C. Zeydân, *el-'Arab kable'l-İslâm*, Beyrut, ts., s. 226-235; Cevâd Ali, *el-Mufaşşal*, IV, 323-324, 419 vd.; J. S. Trimmingham, *Christianity among the Arabs in Pre-Islamic Times*, London 1979, s. 94-95, 123-124; F. McGraw Donner, *The Early Islamic Conquests*, Princeton 1981, s. 26, 88, 103-104, 106, 110, 129, 132, 147, 251; Âtik b. Gays el-Bilâdî, *Mu'cemü kabâ'ili'l-Hicâz*, Mekke 1403/1983, s. 425-426; İrfan Shahid, *Byzantium and the Arabs in the Fourth Century*, Washington 1984, s. XVI, 381-389; a.m.f., *Byzantium and the Arabs in the Fifth Century*, Washington 1989, s. 244-245, 344, 384; Mustafa Murâd ed-Debbâğ, *el-Kabâ'ilü'l-'Arabiyye ve selâ'ilühâ fi bilâdinâ Filistin*, Beyrut 1986, s. 42-44; M. Süleyman et-Tayyib, *Mevsû'atü'l-kabâ'ili'l-'Arabiyye*, Kahire 1993, s. 239-270; H. Lammens, "Kudâa", *IA*, VI, 950-951; M. J. Kister, "Kudâa", *EP*² (İng.), V, 315-318.

CASIM AVCI

KUDÂİ

(القضاعي)

Ebû Abdillâh Muhammed
b. Selâme b. Ca'fer el-Kudâî
(ö. 454/1062)

Hadis âlimi, kadı, tarihçi
ve diplomat.

380 (990) yılı dolaylarında Kahire'de doğduğu anlaşılmaktadır. Benî Kudâa'ya nisbetle Kudâî diye tanındı. Bağdat, Musul, Dimaşk, İskenderiye, Horasan, İsfahan, Şiraz gibi bölgelerden Mısır'a gelen âlimlerle görüştü ve kraat âlimi Ebû Abdullah Ahmed b. Ömer el-Cizî, hadis âlimi Ebû'l-Hasan Ahmed b. Abdülazîz b. Sersâl, İbnü'n-Nehhâs diye bilinen fakih ve muhaddis Ebû Muhammed Abdurrahman b. Ömer et-Tücîbî, mutasavvıf Ebû'l-Hasan Ali b. Abdullah b. Cehdam el-Hemedânî gibi âlimlerden faydalandı. Mekke, İstanbul, Remle ve Trablusşam'a giderek 130 kadar âlimden hadis rivayet izni aldı; fıkhta Şâfiî mezhebini benimsedi. Kendisinden de Hatîb el-Bağdâdî, Ebû'l-Ferec Sehl b. Bişr el-İsferâyînî, İbn Mâkûlâ, Muhammed b. Fütûh el-Humeydî ve Hz. Ali'nin torunlarından "Nesîb" diye anılan Ebû'l-Kâsım Ali b. İbrâhîm el-Alevî el-Hüseynî hadis rivayet etti. Kudâî'nin en verimli devresi Fâtîmî Halifesi Müntasır-Billâh döneminde geçti. Daha çok kadı unvanıyla tanınmakla birlikte Fâtîmîler devrinde vezir kâtipliği, devlet kütüphanesi müdürlüğü, elçilik ve kadılık (Kindî, s. 613) görevlerinde bulundu. Müntasır-Billâh 447'de (1055) onu Kostantiniye'ye elçi olarak gönderdi. Selçuklu Sultanı Tuğrul Bey'in aynı tarihte oraya giden elçisiyle karşılaşma ve Tuğrul Bey'in Bizans imparatoruna gönderdiği mektuptaki talebi üzerine elçisinin Kostantiniye Camii'nde namaz kılıp Abbâsî Halifesi Kâim-Biemrillâh adına hutbe okumasına muttali olan Kudâî bu durumu Müntasır'a bildirdi. Bunun üzerine Müntasır, hıristiyanlara ait pek çok kıymetli eşyanın bulunduğu Kudüs Kamâme Kilisesi'ndeki hazinelere el koydu; Bizans orduları da bütün sahil ülkelerini istilâ ederek Kahire'yi muhasara altına aldı; 454 (1062) yılına kadar devam eden kıtlık dolayısıyla Mısır ülkesinde veba salgını baş gösterdi (Makrîzî, I, 335). Çok iyi yetişmiş bir şahsiyet olan ve evinin Fustat'ın Sûkulberber denilen semtinde olduğu belirtilen Kudâî (İbn Hayr, s. 183) 16 Zilhicce 454'te (21 Aralık 1062) Kahire'de vefat etti ve Karâfe'deki Neccâr Kabristanı'na defnedildi.

Eserleri. 1. *Şihâbü'l-ahbâr**. İlk kelimeleri ortak özellik taşıyan kısa lafızlı hadislerden yapılan seçmelerle düzenlenen eser *eş-Şihâb fi'l-hikemi ve'l-âdâb* adıyla yayımlanmıştır (Bağdat 1327). 2. *Müsnedü's-Şihâb*. *Şihâbü'l-ahbâr*'daki hadislerin senedleriyle birlikte derlendiği eserin 489'da (1096) istinsah edilen eski ve sıhatli yazması Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde bulunmaktadır (III. Ahmed, nr. 370/1). Hamdî Abdülmecid

es-Selefi, eseri Şam Zâhiriyye (nr. 538, 539) ve Bağdat Evkaf kütüphanelerindeki üç nüshasına dayanarak yayımlanmıştır (I-II, Beyrut 1405/1985). 3. *Düsturu me'âlimi'l-hikem ve me'sûru mekârimi's-şiyem*. Hz. Ali'nin tebliğleri, öğütleri, edebî sözleri, sorulara verdiği cevaplar, duaları, ayrıca şiir ve temsillerinden bir kısmının dokuz bab ve çeşitli başlıklar altında toplandığı eser *Nehcü'l-belâğâ, Dîvânü 'Alî ve Şad Kelime* gibi eserlerle Hz. Ali'ye ait söz ve bilgilere kaynak olmuş, Muhammed Saîd er-Râfiî'nin şerhiyle birlikte Kahire'de (1332) ve harekeli olarak Beyrut'ta (1401/1981) basılmıştır. 4. *el-Muhtâr fi zikri'l-hıttâ ve'l-âşâr*. Eserde Mısır'ın topografyası anlatılmaktadır. Ünlü *Hıttâ* müellifi Makrîzî, Muhammed b. Yûsuf el-Kindî ile Kudâî'nin hıttâ türünün öncülüğünü yaptıklarını söylemekte, yazma nüshası tesbit edilemeyen esere birçok âlim atıfta bulunmaktadır (meselâ bk. Yâkût, İbn Hallikân, Makrîzî, bibl.). 5. *el-İnbâ' bi-enbâ'î'l-enbiyâ' ve tevârîhi'l-hulefâ' ve vilâ-yâti'l-ümerâ'* (*el-İnbâ' 'ani'l-enbiyâ', Enbâ'ü'l-enbiyâ', Târîhu'l-Kudâ'i, 'Uyûnü'l-ma'ârif ve fûnünü ahbâri'l-halâ'if*). Peygamberler, halifeler ve beylikler tarihi olmak üzere üç ana bölümden meydana gelen eser, yaratılıştan itibaren 427 (1036) yılına kadarki zamanın muhtasar bir tarihi olup özellikle Abbâsîler ve Fâtîmîler dönemi için önemli bir kaynak durumundadır. Kitabın çeşitli yazmalarından Süleymaniye Kütüphanesi'ndeki nüshasını (Hekimoğlu Ali Paşa, nr. 687) esas alan Ömer Abdüsselâm Tedmürî eseri, adı bilinmeyen bir tarihçinin Bağdat'ın düşüşüne kadar Abbâsî halifeleri ve Mısır'da hâkimiyetlerinin son bulmasına kadar Fâtîmî halifeleri tarihine yaptığı küçük bir zeyille birlikte yayımlanmıştır (Sayda-Beyrut 1418/1998). Ayrıca Cemîl Abdullah Muhammed el-Mısri eseri beş nüshasına dayanarak *Târîhu'l-Kudâ'i: Kitâbü 'Uyûnü'l-ma'ârif ve fûnünü ahbâri'l-halâ'if* adıyla neşretmiştir (Mekke 1415/1995). 6. *Değâ'iku'l-ahbâr ve ha-kâ'iku (hadâ'iku)'l-i'tibâr*. Vaaz, nasihat ve zikir kitabı olan eser Türkçe'ye tercüme edilerek yayımlanmıştır (İstanbul 1309, 1320).

Kudâî'ye nisbet edilen diğer eserler de şunlardır: *Tefsîrül-Kur'an* (yirmi cilt olduğu söylenmektedir), *Menâkıbü's-Şâfi'i*, *Mu'cemü's-şüyûh*, *Emâlî fi'l-hadis*, *el-İnbâh fi'l-hadis*, *el-A'dâd (el-'Aded)*. Fâtih Sultan Mehmed devri âlimlerinden